

Sygn. akt I ACa 2017/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 grudnia 2016 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie I Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący: SSA Dorota Markiewicz (spr.)

Sędziowie: SA Barbara Trębska

SO (del.) Agnieszka Wachowicz – Mazur

Protokolant: Katarzyna Juć

po rozpoznaniu w dniu 7 grudnia 2016 r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa A. S. (1)

przeciwko B. S., P. S., M. S., A. S. (2), A. Z. i A. P. (1)

o ustalenie

na skutek apelacji pozwanego A. P. (1)

od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie

z dnia 26 września 2014 r., sygn. akt XXIV C 246/14

1. ***oddala apelację;***

2. ***zasądza od A. P. (1) na rzecz A. S. (1) kwotę 540 zł (pięćset czterdzieści złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego.***

Agnieszka Wachowicz – Mazur Dorota Markiewicz Barbara Trębska

Sygn. akt I ACa 2017/15

UZASADNIENIE

Powódka A. S. (1) wniosła o ustalenie, że służy jej prawo do pochówku (tj. pochowania własnych zwłok) w grobie gdzie znajdują się zwłoki jej siostry H. P. (1), oznaczonym (...) znajdującym się na Cmentarzu B. w W. oraz ustalenie, że przysługuje jej prawo do sprawowania kultu pamięci po zmarłej siostrze H. P. (1), w tym również prawo do postawienia zmarłej nagrobka na grobie (...) na Cmentarzu B. w W..

Pozwany A. P. (1) wniósł o oddalenie powództwa.

Uzasadniając swoje stanowisko, pozwany podniósł, że powódka nie legitymuje się żadnym tytułem prawnym – umownym, czy ustawowym – do stwierdzenia, że przysługuje jej prawo do pochowania we wskazanym przez nią grobie. Powód wskazał, że jedyną podstawą, która może dawać powódce uprawnienie do żądania pochówku we wskazanym przez nią miejscu, jest oświadczenie pozwanego z dnia 4 lipca 2013 r., od którego skutków uchylił się dnia

24 października 2013 r., zaś prawo powódki do sprawowania kultu pamięci po zmarłej nie jest w żaden sposób przez niego naruszane.

Pozwana A. Z. oraz pozwana A. S. (2) uznały powództwo.

Pozwani: P. S., B. S. oraz M. S. przyłączyli się do stanowiska powódki.

Wyrokiem z dnia 26 września 2014 r. Sąd Okręgowy w Warszawie ustalił, że powódce przysługuje prawo do pochówku własnych zwłok w grobie, w którym znajdują się zwłoki jej siostry H. P. (1) oznaczonym numerem (...) znajdującym się na Cmentarzu B. w W.; ustalił, że powódce przysługuje prawo do sprawowania kultu pamięci po zmarłej siostrze H. P. (1), w tym prawo do postawienia zmarłej H. P. (1) nagrobka na grobie oznaczonym numerem (...) znajdującym się na Cmentarzu B. w W.; zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 1.560 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania.

Sąd Okręgowy ustalił, że w dniu 3 lipca 2013 r. zmarła H. P. (1). Została pochowana w grobie oznaczonym (...) znajdującym się na Cmentarzu B. w W. w dniu 10 lipca 2013 r. W chwili śmierci była zamężna z pozwanym A. P. (1).

H. P. (1) nie miała dzieci, miała siostrę – powódkę oraz bratanka i bratanice po zmarłym bracie – pozostałych pozwanych.

H. P. (1) przed śmiercią chorowała na raka trzustki z przerzutami do wątroby.

W marcu 2013 r. H. P. (1) przeprowadziła rozmowę z siostrą na temat miejsca swojego pochówku. H. P. (1) wyraziła swoją wolę pochówku na cmentarzu w P., informując jednocześnie siostrę, iż porozmawia na ten temat ze swoim mężem. Podczas tej rozmowy H. P. (1) zasugerowała również siostrze, że chciałaby, aby w przyszłości siostra spoczęła z nią w jednym grobie.

W dniu 9 czerwca 2013 r. H. P. (1) została przyjęta do Centrum Onkologii – Instytutu im. (...) Oddział Onkologii Kliniki (...) w W..

W ostatnich dniach czerwca 2013 r. w mieszkaniu powódki, w obecności W. D., odbyła się rozmowa pomiędzy powódką a pozwanym A. P. (1) na temat miejsca pochówku H. P. (1). Powódka informowała pozwanego o tym, że jej siostrze podoba się cmentarz w P., jednakże z uwagi na bliskość zamieszkania córek brata, a także kuzynki J. I., pozostającej w bliskich relacjach z H. P. (1), powódka zaproponowała Cmentarz B. w W.. Podczas spotkania pozwany nie zaprzeczał, że posiada wiedzę na temat preferencji jego żony H. P. (1) co do pochowania w P.. Następnie po śmierci H. P. (1) powódka wraz z pozwanym A. P. (1) udali się do Dyrektora Cmentarza B. w celu uzgodnienia pochówku H. P. (1). W dniu 4 lipca 2013 r. A. P. (1) złożył do Dyrektora Cmentarza B. podanie, w którym zwrócił się z prośbą o przydzielenie grobu do pochowania żony H. P. (1). W powyższym podaniu wskazał, iż jego małżeństwo ze zmarłą było bezdzietne. Ponadto wyraził zgodę, aby w przydzielonym grobie była pochowana siostra żony, tj. powódka.

Sąd Okręgowy wskazał, że w dniu 4 lipca 2013 r. została zawarta umowa pomiędzy A. P. (1) a Zarządem Cmentarza B., w której wskazano, że grób murowany oznaczony numerem (...) ma wymurowane kondygnacje. Zmarła H. P. (1) została pochowana na trzeciej kondygnacji, a kolejne kondygnacje, tj. pierwsza i druga jest przeznaczona do dyspozycji spadkobierców. Ponadto w umowie tej zawarto zapis, że spośród najbliższych uprawnionych do grobu żyją A. P. (1) i powódka. W umowie zaznaczono, że w przyszłości powódka będzie miała prawo do pochówku w powyższym grobie.

Za wybudowanie kondygnacji w grobie H. P. (1) położonym na Cmentarzu B. w W. oznaczony (...) powódka zwróciła A. P. (1) kwotę 1.600 zł.

Sąd I instancji ustalił, że po śmierci H. P. (1) stosunki między pozwanym A. P. (1) a powódką oraz jej rodziną pogorszyły się. Przyczyną tego był konflikt na tle sposobu sprawowania opieki nad grobem H. P. (1), a przede wszystkim brak porozumienia w kwestii postawienia nagrobka. Powódka oraz jej rodzina ze strony zmarłego brata, a przede wszystkim jego córki: A. S. (2) i A. Z. uważały, że należy postawić pomnik na grobie zmarłej, że należy zadbać, by grób nie był

podmywany wodą. Mąż zmarłej A. P. (1) nie wyrażał zgody na postawienie nagrobka przez siostrę zmarłej, odkładając podjęcie decyzji w tej kwestii do zakończenia postępowania spadkowego po zmarłej żonie.

Od śmierci H. P. (1) kilkakrotnie były podejmowane próby rozmowy z A. P. (1) na temat postawienia nagrobka na grobie zmarłej.

W sierpniu 2013 r. odbyła się rozmowa A. P. (1), A. S. (1) oraz A. S. (2) odnośnie do postawienia pomnika na grobie H. P. (1). A. S. (2) poruszyła kwestie nagrobka. Zadeklarowała, że chce partycypować w jego kosztach.

We wrześniu 2013 r. A. S. (2) telefonowała do A. P. (1) w celu poinformowania o złym stanie grobu H. P. (1) na skutek utrzymywania się wody. Jednocześnie wskazywała na konieczność zaradzenia temu problemowi i zaoferowała swoją pomoc.

Pismem z dnia 3 października 2013 r. do A. P. (1) powódka wskazała, iż w nawiązaniu do rozmowy, która miała miejsce w dniu 8 sierpnia 2013 r. dotyczącej pochówku jej siostry H. P. (1) i wspólnego wyboru pomnika, za który zadeklarowała się pokryć koszty, zwraca się z prośbą o pisemne stanowisko w tej sprawie w terminie 14 dni, a brak odpowiedzi w tej kwestii potraktuje jako wyrażenie zgody. W piśmie tym podniosła również, iż dotychczas prezentowane stanowisko przez A. P. (1) ogranicza prawo jej rodziny do czczenia kultu kochanej siostry i cioci. Stwierdziła, iż uwłaczające jest to, aby na sklepieniu katakumby zalegała woda, która wcieka do wnętrza grobu, na którym to nie można postawić zniczy ani kwiatków.

W odpowiedzi na powyższe pismo A. P. (1) w październiku 2013 r. odesłał powódce kopertę z pustą kartką w środku.

Powódka ponownie zwróciła się do tego pozwanego o stanowisko w sprawie zgody na wybudowanie pomnika na grobie jej siostry, a jego żony, informując jednocześnie, że w nadesłanej kopercie przez A. P. (1) znajdowała się jedynie pusta kartka.

W dniu 6 października 2013 r. w mieszkaniu, w którym zamieszkuje A. P. (1), odbyło się spotkanie A. P. (1), A. S. (1), A. Z. i A. S. (2). Podczas tego spotkania A. S. (1) ponownie próbowała uzyskać zgodę A. P. (1) na posadowienie nagrobka. A. P. (1) oświadczył, że nie będzie niczego podpisywał, w tym także dokumentu potwierdzającego przyjęcie od siostry zmarłej kwoty 1.600 zł za wymurowanie kondygnacji. A. Z. podniosła argument, iż do obowiązków męża należy postawienie nagrobka. W odpowiedzi A. P. (1) odparł, iż mogą się zdziwić, że nie będą miały gdzie świeczki postawić.

Pismem z dnia 14 listopada 2013 r., skierowanym do Zarządu Cmentarza B. w W., pozwany A. P. (1) oświadczył, iż nie wyraża zgody (zarówno za swojego życia jak i śmierci) na pochówek A. S. (1) w grobie (...) znajdującym się na Cmentarzu B.. W powyższym piśmie wskazał, iż A. S. (1) upoważniona do konta i wszystkich lokat jego zmarłej żony H. P. (1) wypłaciła i przywłaszczyła wszystkie pieniądze, jakie znajdowały się na kontach oraz, iż w gabinecie Dyrektora A. S. (1) postawiła go przed faktem dokonany, mówiąc, żeby podpisał zgodę na pochowanie jej w przyszłości w grobie H. P. (1), wykorzystując jego osobistą tragedię i wielki smutek po odejściu żony. A. P. (1) zaznaczył także, iż pogrzeb wyprawił w całości wyłącznie za swoje pieniądze, kupując miejsce pochówku(...)a A. S. (1) nie poniosła żadnych kosztów związanych z pogrzebem jego żony H. P. (1). Na końcu A. P. (1) oświadczył, że A. S. (1) nie jest władna do dysponowania powyższym grobem i nie interesuje go jej zdanie.

W odpowiedzi na powyższe cofnięcie zgody przez A. P. (1) w dniu 13 stycznia 2014 r. powódka złożyła pisemne oświadczenie przed Zarządem Cmentarza B., w którym wyraziła sprzeciw wobec cofnięcia zgody przez A. P. (1) na pochowanie w przyszłości jej zwłok w grobie oznaczonym (...) na Cmentarzu B. w W.. Ponadto w powyższym piśmie złożyła oświadczenie, iż w dniu 7 lipca 2013 r. zgodnie z ustaleniami zwróciła A. P. (1) kwotę 1.600 zł za wymurowanie kondygnacji w spornym grobie. Oświadczyła również, że wolą jej siostry było, aby spoczęły w przyszłości we wspólnym grobie. Złożyła również sprzeciw wobec ekshumacji zwłok siostry, o której to wielokrotnie wspominał A. P. (1).

Sąd Okręgowy ustalił, że obecnie grób H. P. (1) jest zaniedbany, nie ma wybudowanego pomnika, przykryty jest wyłącznie płachtą ze sztucznej zielonej trawy, na grobie po opadach deszczu zbiera się woda.

Od grudnia 2013 r. w Sądzie Rejonowym dla Warszawy-Mokotowa toczy się postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po H. P. (1) z testamentu.

Pozwany A. P. (1) swoją decyzję w sprawie wybudowania pomnika na grobie zmarłej żony H. P. (1) uzależnia od zakończenia powyższego postępowania spadkowego.

Sąd I instancji dał wiarę zeznaniom powódki oraz przesłuchanym w sprawie świadków, jak również zeznaniom pozwanych A. S. (2) i A. Z.. Między tymi zeznaniami nie było sprzeczności. Zeznania świadka W. D. Sąd uznał za wiarygodne w całości. Świadek ten w ocenie Sądu zeznawał w sposób spontaniczny o okolicznościach, o których wiedzę posiadał. Chociaż zna powódkę bardzo dobrze, to nie ukrywał faktu, iż nie wie o szczegółach wzajemnych ustaleń co do pochówku powódki w grobie zmarłej siostry oraz kto sfinansował grób zmarłej H. P. (1) z innych źródeł, aniżeli z relacji samej powódki. Świadek J. I. ma wiedzę na temat stanu grobowca (...) znajdującego się na Cmentarzu B. w W., a w którym to spoczywa ciało zmarłej H. P. (1). Świadek bywa na cmentarzu prawie codziennie, z uwagi na to, iż na cmentarzu tym pochowany jest również jej mąż. Grób zmarłej H. P. (1) odwiedza ze względu na bliską znajomość ze zmarłą H. P. (1) od dzieciństwa. Świadek zeznał, że grób jest przykryty jedynie zieloną sztuczną trawą, gdyż mąż zmarłej A. P. (1) nie wyraża zgody na wybudowanie pomnika przez siostrę zmarłej. Zeznania J. I. w tym zakresie znalazły potwierdzenie w zeznaniach świadków: W. D. i I. G. oraz w zeznaniach pozwanych: A. Z. i A. S. (2). Świadek I. G. rzeczowo zeznała o staraniach, jakie podejmowała powódka w celu uzyskania zgody pozwanego A. P. (1) na wybudowanie pomnika na grobie swojej zmarłej siostry, a w szczególności o braku odpowiedzi pozwanego na kierowaną w tej sprawie do niego korespondencję. Zeznania świadka w tym zakresie znalazły potwierdzenie w materiale dowodowym zgromadzonym w niniejszej sprawie, a przede wszystkim w piśmie powódki z dnia 3 października 2013 r. oraz piśmie powódki nadanym w dniu 28 października 2013 r.

Zeznania wymienionych pozwanych były zgodne co do faktu dotyczącego przyjęcia przez pozwanego A. P. (1) od powódki kwoty 1.600 zł za wymurowanie kondygnacji w grobie H. P. (1).

Zeznania powódki nie pozostawały w opozycji z zeznaniami świadków oraz z zeznaniami pozwanych A. S. (2) i A. Z., a którym to Sąd przyznał atrybut wiarygodności.

Sąd I instancji odmówił wiarygodności zeznaniom pozwanego A. P. (1) jako niepopartym żadnymi innymi środkami dowodowymi. Ponadto zeznania te pozostają w opozycji do wiarygodnych zeznań świadków. Jako niewiarygodne Sąd ocenił przede wszystkim zeznania pozwanego wskazujące na to, iż nie otrzymał od żadnych pieniędzy, a koszty pochówku H. P. (1) pokrył wyłącznie sam. Zeznania w tej części pozostają w opozycji do wiarygodnych zeznań pozwanych A. S. (2) oraz A. Z..

Sąd Okręgowy wskazał, że powództwo zasługiwało na uwzględnienie.

W ocenie Sądu podstawę żądania powódki stanowi art. 189 k.p.c. W myśl art. 189 k.p.c. powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny. W świetle tego przepisu interes prawny, jako przesłanka powództwa o ustalenie, która, w sposób niezależny od innych wymaganych przez prawo materialne lub procesowe okoliczności, warunkuje określony skutek tego powództwa, należy do grupy przesłanek merytorycznych. Interes prawny, jako przesłanka merytoryczna powództwa o ustalenie stosunku prawnego lub prawa, decyduje o dopuszczalności badania i ustalania prawdziwości twierdzeń powoda, że wymieniony w powództwie stosunek prawny lub prawo istnieje. Drugą więc przesłanką merytoryczną jest wykazanie prawdziwości twierdzeń powoda o tym, że dany stosunek prawny lub prawo rzeczywiście istnieje.

Sąd Okręgowy podniósł, iż warunkiem badania zasadności żądania powoda jest istnienie po jego stronie interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c. Interes prawny jest to interes dotyczący szeroko rozumianych praw i stosunków prawnych. Występuje wówczas, gdy istnieje niepewność prawa lub stosunku prawnego zarówno z

przyczyn faktycznych, jak i prawnych. Niepewność ta może być wynikiem spodziewanego kwestionowania prawa lub kwestionowania stosunku prawnego. Do przyjęcia, że interes prawny istnieje, wystarczające jest to, że wyrok usunie mająca charakter obiektywny niepewność stanu prawnego. To obiektywne podejście można uzupełnić o element subiektywny wyrażający się w przekonaniu powoda o potrzebie udzielenia mu ochrony prawnej w tej właśnie formie, jeżeli przekonanie to ma oparcie w obiektywnie istniejących okolicznościach.

Pomiędzy powódką a pozwanym A. P. (1) trwa spór co do tego, czy w przyszłości powódka powinna spocząć w powyżej opisanym grobie. Pozwany A. P. (1) kwestionuje prawo powódki do miejsca w spornym grobie. Ponadto spór między stronami ogniskuje się także wokół realizacji dobra osobistego w postaci prawa do kultywowania pamięci zmarłych. Pozwany A. P. (1) nie wyraża także zgody na urządzenie nagrobka przez powódkę na grobie jego zmarłej żony.

W ocenie Sądu Okręgowego w związku z tym, że pozwany A. P. (1) nie uznał powództwa, oraz wobec braku porozumienia między nim a powódką zarówno co do prawa powódki do miejsca w spornym grobie, jak i co do kwestii wybudowania nagrobka, po stronie powódki istnieje interes prawny w wytoczeniu niniejszego powództwa.

Powódka upatrywała źródła ochrony prawnej w przepisach dotyczących ochrony dóbr osobistych, a więc w art. 23 k.c. i art. 24 k.c.

Powódka uważa, że zostało naruszone jej prawo osobiste, gdyż pragnie być pochowana obok swojej zmarłej siostry H. P. (1), tymczasem pozwany A. P. (1) cofnął uprzednio wyrażoną zgodę w tym przedmiocie i obecnie sprzeciwia się pochowaniu w przyszłości jej zwłok w grobie oznaczonym (...) znajdującym się na cmentarzu B. w W..

Zgodnie z ugruntowanym już poglądem wyrażanym przez przedstawicieli judykatury, z grobem wiąże się zespół praw majątkowych i niemajątkowych. Całościowo prawo do grobu ma dwojaki charakter: osobisty i majątkowy, przy czym elementom osobistym przypada rola wiodąca, bez względu na to, jaka jest wartość elementów majątkowych tego prawa i na czym one polegają (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2010 r., I CSK 66/10, Lex nr 738085). Do uprawnień osobistych zalicza się między innymi pochowanie po śmierci zwłok uprawnionego w wybranym przez niego miejscu, obok zwłok osób mu bliskich oraz kult pamięci zmarłych, który polega na przysługujących człowiekowi różnych wolnościach, wypływających ze sfery uczuć i odczuć odnoszącej się do postaci osoby zmarłej, okazywania szacunku dla wspomnień i pamięci o niej, urządzenia pogrzebu oraz grobowca i decydowania o jego wystroju, załatwiania spraw z zarządem cmentarza, ochrony przed naruszeniami, składania wieńców, palenia zniczy, decydowania lub współdecydowania o przeznaczeniu wolnych miejsc w grobowcu dla pochowania dalszych zmarłych itp. Uprawnienia osoby mającej prawo do określonego grobu, jeżeli w grobie tym nie pochowano jeszcze nikogo, są inne niż uprawnienia osoby mającej prawo do grobu, gdy w grobie tym spoczywają już zwłoki określonej osoby uprawnionej do pochowania. Jeżeli grób jest wolny (nie został w nim nikt pochowany), możliwe jest rozdzielenie uprawnień majątkowych i osobistych i na przykład rozporządzenie prawem do grobu. Na skutek pochówku następuje zdominowanie uprawnień niemajątkowych, w związku z czym dopuszczalność rozporządzenia prawem do grobu wygasa. Z tą chwilą nie jest już możliwe rozdzielenie uprawnień majątkowych od osobistych i z tego względu prawa majątkowe tracą swoją odrębność w tym sensie, że nie mogą być przedmiotem wyłącznego korzystania i rozporządzania ze strony dotychczasowego ich podmiotu, a to ze względu na prawa do grobu przysługujące pozostałym uprawnionym, których źródłem jest fakt powiązań rodzinnych z osobą pochowaną w grobie (zob. przywołany wyżej wyrok Sądu Najwyższego i wskazane tam orzeczenia).

W ocenie Sądu Okręgowego nie ulega wątpliwości, że do dóbr osobistych chronionych przepisami art. 23 k.c. oraz art. 24 k.c. należy prawo do kultywowania pamięci zmarłych osób najbliższych. Należy zgodzić się z tezą, że do dóbr osobistych określanych jako kult pamięci zmarłych należy również prawo do pochowania w przyszłości własnych zwłok w wybranym przez siebie miejscu, w szczególności w grobie rodzinnym obok osób mu bliskich (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1979 r., I CR 25/79, OSNC 1979, nr 10, poz. 195., wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2002 r., II KKN 980/00, OSNC 2004, nr 3, poz. 42, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 lutego 2008 r., II CSK 474/07).

Sąd I instancji wskazał, że w rozpoznawanej sprawie grób (...) istnieje od 2013 r. Zakupione miejsce jest grobem murowanym 3-kondygnacyjnym i jest przeznaczone do pochówku trzech osób. W grobie tym w dniu 10 lipca 2013 r. została pochowana H. P. (1), żona pozwanego i siostra powódki. W konsekwencji powyższego z chwilą dokonania pierwszego pochówku w grobie mającym charakter grobu rodzinnego o pochowaniu kolejnych zwłok decydują wspólnie: osoba, która poniosła koszty budowy grobu i uiściła opłatę za korzystanie z miejsca na cmentarzu oraz członkowie najbliższej rodziny. Traci znaczenie to, na czyj koszt kupiono miejsce i wybudowano grobowiec, a na pierwszy plan wysuwają się osobiste prawa osób bliskich zmarłym w postaci kultu ich pamięci. Skoro zatem w dniu 10 lipca 2013 r. w spornym grobie została pochowana H. P. (1), to z tą chwilą na skutek pochówku współuprawnioną do prawa do grobu stała się także powódka. Prawo to przysługuje powódce jako siostrze zmarłej H. P. (1), a jego źródłem jest fakt powiązań rodzinnych powódki z osobą już pochowaną w tym grobie.

Zdaniem Sądu Okręgowego, z powyższego wynika, że powódka jako siostra zmarłej, ma prawo do pochówku w grobie oznaczonym (...) znajdującym się na Cmentarzu B. w W.. Uprawnienie to wynika ze stosunków osobistych łączących powódkę z pochowaną już w tym samym miejscu zmarłą H. P. (1). H. P. (1) była bowiem siostrą powódki, a zatem osobą dla niej najbliższą. Powódka była bardzo związana ze swoją siostrą tym bardziej, że nie posiada innej bliższej rodziny, nie posiada męża ani dzieci. Nie bez znaczenia pozostaje także fakt, że pozostała część rodziny poza pozwanym A. P. (1) w żaden sposób nie protestowała przeciwko przysłemu złożeniu zwłok powódki w spornym grobie, a nawet wyraziła taką zgodę poprzez uznanie powództwa. Jedynie pozwany A. P. (1) początkowo zgodził się na pochowanie w tym samym grobie swojej żony, a w przyszłości także powódki, którą to jednak zgodę wycofał. W ocenie Sądu oczywistym jest, że do wycofania zgody doszło na skutek narastającego konfliktu rodzinnego związanego ze spadkiem po zmarłej H. P. (1).

Sąd podkreślił, że niewątpliwym jest, iż dla członków rodziny zmarłego nie jest obojętne, kto zostanie pochowany w wolnych jeszcze miejscach grobu. Dyspozycje w tym względzie mogą wynikać z woli osoby, która jako pierwsza została pochowana w tym grobie, i powinny być one respektowane przez osoby mające prawo do grobu. Osoby te, ze względu na kult pamięci zmarłego, który pochowany został w grobie, mogą też mieć własne, określone w tym przedmiocie stanowisko. To, kto ma być pochowany w niezajętych miejscach grobu, może być też przedmiotem porozumienia osób, które nabyły prawo do grobu. Porozumienie takie rodzi uprawnienie do pochowania w grobie i stanowi o posiadaniu przez osobę uprawnioną prawa do grobu (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1994 r., III CZP 155/94, OSNC 1995/3/52).

W umowie zawartej przez A. P. (1) z Zarządem Cmentarza zostało zawarte postanowienie regulujące prawo A. S. (1) do pochowania w przyszłości w grobie (...) na Cmentarzu B. w W.. Porozumienie to było skutkiem wyrażenia zgody przez pozwanego A. P. (1) jako męża zmarłej.

W ocenie Sądu, motywem wycofania tej zgody był narastający konflikt związany ze spadkiem po zmarłej H. P. (1) oraz konflikt na tle sposobu sprawowania opieki nad grobem zmarłej, który sprowadzał się przede wszystkim do kwestii postawienia nagrobka. Powódka domagała się zgody na wystawienie pomnika na grobie zmarłej siostry natomiast pozwany A. P. (1) sprzeciwiał się temu. Powyższe potwierdzają zeznania świadków, w tym w szczególności świadka J. I., która zeznała, iż pozwany uzależnił wyrażenie zgody na postawienie nagrobka od zrzeczenia się spadku po zmarłej. Nie bez znaczenia jest także samo oświadczenie pozwanego A. P. (3), który na rozprawie poprzedzającej wydanie wyroku wyraźnie wskazał, że decyzje w kwestii wystawienia nagrobka podejmie dopiero po zakończeniu toczącego się postępowania spadkowego. Zdaniem Sądu powyższy konflikt rodzinny nie może odbywać się kosztem naruszenia dóbr osobistych powódki, jakim jest prawo do kultywowania pamięci zmarłych osób najbliższych, a w ramach to którego kultu mieści się również szeroko rozumiane „prawo do grobu”.

Sąd I instancji zwrócił także uwagę, iż istotne w niniejszej sprawie jest także to, że wolą zmarłej było to, ażeby powódka została w przyszłości pochowana z nią w jednym grobie. Powyższe twierdzenie powódki znajduje potwierdzenie w zeznaniach pozwanych A. S. (2) oraz A. Z., które zeznają, że zmarła H. P. (1) chciała być pochowana w P. wraz ze swą

siostrą. Dyspozycje wyrażone przez zmarłą także rodzą uprawnienie po stronie powódki do pochowania w grobie, w którym spoczywa jej siostra.

W zaistniałej sytuacji za uzasadnione Sąd Okręgowy uznał prawo powódki do pochowania w przyszłości własnych zwłok w grobie (...) na Cmentarzu B. w W..

Odnosząc się do drugiego z żądań powódki, tj. ustalenia, że przysługuje jej prawo do sprawowania kultu pamięci po zmarłej siostrze H. P. (1), w tym również prawo do postawienia zmarłej siostrze nagrobka na grobie, Sąd Okręgowy wskazał, że powódka ma prawo do nieskrępowanego kultywowania pamięci i czci zmarłej siostry. Postawienie określonego nagrobka stanowi realizację dobra osobistego, jakim jest kult pamięci osoby zmarłej i wobec braku porozumienia między stronami powódka mogła żądać jego ochrony na podstawie art. 189 k.p.c. w związku z art. 23 i 24 k.c. Powódka w istniejącym obecnie stanie faktycznym nie ma możliwości jego realizowania. Pozwany nie akceptuje prawa powódki do kultywowania pamięci zmarłej siostry, obejmującego m. in. urządzenie wystroju grobu, wystawienie nagrobka. Pozwany nie wyraża zgody na postawienie nagrobka na grobie zmarłej H. P. (1), przesuując w czasie swoją decyzję, tj. do zakończenia postępowania spadkowego po zmarłej. Obecnie grób jest zaniedbany, nie ma wybudowanego pomnika, przykryty jest wyłącznie płachtą ze sztucznej zielonej trawy, która sprawia trudności w wykonywaniu zwyczajowo przyjętych czynności takich jak palenie zniczy. Ponadto na grobie po opadach deszczu zbiera się woda. Tymczasem pozwany A. P. (1) sprawy spadkowe po zmarłej przedkłada ponad obowiązek szanowania uczuć związanych z pamięcią po zmarłej H. P. (1), która była jego żoną, a siostrą powódki.

W ocenie Sądu I instancji tego rodzaju zachowanie pozwanego A. P. (1) uzasadnia udzielenie ochrony polegającej na ustaleniu, że powódce przysługuje prawo do sprawowania kultu pamięci po zmarłej siostrze H. P. (1), w tym prawo do postawienia zmarłej H. P. (1) nagrobka na grobie oznaczonym (...) znajdującym się na Cmentarzu B. w W..

O kosztach Sąd Okręgowy orzekł na podstawie art. 98 § 1 i 3 k.p.c.

Apelację od powyższego wyroku złożył pozwany A. P. (1), zaskarżając go w całości i zarzucał naruszenie:

1. art. 233 §1 k.p.c. oraz z art. 316 k.p.c. poprzez oparcie wyroku jedynie o pozbawione waloru wiarygodności zeznania powódki i jej znajomych, w tym osób pozostających w konflikcie z A. P. (1) odnośnie spadku po zmarłej H. P. (2), o który to toczy się spór przed Sądem Rejonowym dla Warszawy Mokotowa w Warszawie II Wydział Cywilny pod sygn. II Ns 1376/13,

2. art. 316 k.p.c. w zw. z art. 86 k.c. i 88 k.c. poprzez niewłaściwe uznanie, że A. P. (1) „wycofał” wyrażenie zgody na pochowanie powódki w spornym grobie, podczas gdy ten skutecznie złożył oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych nieswobodnie złożonego oświadczenia woli,

3. art. 10 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych przez jego błędną wykładnię i uznanie, że ww. przepis reguluje kwestię przysługiwania określonym osobom prawa do grobu, gdy w rzeczywistości właściwymi przepisami w tej mierze są przepisy kodeksu cywilnego oraz art. 227 k.p.c. i 316 k.p.c. w zw. z art. 23 k.c. i art. 24 k.c. poprzez niezgodne z prawdą uznanie, że zostały naruszone dobra osobiste powódki,

4. art. 5 k.c. poprzez ustalenie powódce prawa do pochówku własnych zwłok w spornym grobie, jak również sprawowania kultu pamięci po zmarłej H. P. (1) z uwagi, iż takie ustalenie sprzecznym jest z zasadami współzycia społecznego,

5. art. 2 Konstytucji RP, art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, art. 45 ust. 1 Konstytucji RP w zw. z art. 107 §1 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych w zw. z art. 5 k.p.c., art. 210 §2 k.p.c., art. 224 k.p.c., art. 227 k.p.c. i art. 233 k.p.c. poprzez prowadzenie przez sędziego sprawy w sposób uchybiający godności sprawowanego urzędu, czyniąc pod kierunkiem powódki uwagi odnośnie postępowania toczącego się przed Sądem Rejonowym dla Warszawy Mokotowa w Warszawie II Wydział Cywilny pod sygn. II Ns 1376/13 i nie zezwalając A. P. (1) na wygłoszenie mowy końcowej, jak również art. 328 §2 k.p.c.

W konkluzji skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy zgodnie z żądaniem pozwanego, alternatywnie wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi I instancji celem ponownego rozpatrzenia.

Dodatkowo skarżący wniósł również, aby w ramach uzupełnienia postępowania dowodowego dopuścić dowód z protokołu elektronicznego z publikacji wyroku w sprawie XXIV C 246/14 na okoliczność zachowania sędziego nieelicującego z godnością urzędu.

Powódka wniosła o oddalenie apelacji w całości oraz o zasądzenie od pozwanego kosztów zastępstwa procesowego za instancję odwoławczą według norm przepisanych mając na względzie każde z roszczeń dochodzonych pozwym.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja nie zasługuje na uwzględnienie.

Ustalenia faktyczne Sądu I instancji są prawidłowe, podobnie jak dokonana przezeń ocena prawna.

Zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. w związku z art. 316 § 1 k.p.c. jest chybiony. Należyte podniesienie tego zarzutu wymaga wskazania, jakie kryterium tej oceny (zasady logicznego rozumowania, doświadczenia życiowego itp.) naruszył sąd przy analizie jakiego dowodu. Sąd Apelacyjny podziela ugruntowane stanowisko judykatury, wyrażone m. in. w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2002 r., I CKN 132/01 (LEX nr 53144), zgodnie z którym, aby zarzucić naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. skarżący powinien wskazać, jaki konkretnie dowód mający istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy sąd uznał za wiarygodny i mający moc dowodową albo za niewiarygodny i niemający mocy dowodowej i w czym przy tej ocenie przejawia się naruszenie zasady swobodnej oceny dowodów.

Zarzut obraży przepisu art. 233 § 1 k.p.c. nie może zaś polegać jedynie na zaprezentowaniu własnych, korzystnych dla skarżącego ustaleń stanu faktycznego, dokonanych na podstawie własnej, korzystnej dla skarżącego oceny materiału dowodowego (por.: postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2002 r., II CKN 572/99, LEX nr 53136).

Jeżeli przy tym z określonego materiału dowodowego sąd wyprowadza wnioski logicznie poprawne i zgodne z doświadczeniem życiowym, to ocena sądu nie narusza reguł swobodnej oceny dowodów (art. 233 § 1 k.p.c.) i musi się ostać, choćby w równym stopniu, na podstawie tego materiału dowodowego, dawały się wysnuć wnioski odmienne. Tylko w przypadku, gdy brak jest logiki w wiązaniu wniosków z zebranymi dowodami lub gdy wnioskowanie sądu wykracza poza schematy logiki formalnej albo, wbrew zasadom doświadczenia życiowego, nie uwzględnia jednoznacznych praktycznych związków przyczynowo-skutkowych, to przeprowadzona przez sąd ocena dowodów może być skutecznie podważona (tak: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2002 r., II CKN 817/00, LEX nr 56906).

Pozwany, formułując powyższy zarzut, skoncentrował się na akcentowaniu konfliktu pomiędzy nim a powódką i pozwanymi: A. S. (2) i A. Z. na tle spadkobrania po H. P. (1). Niewątpliwie Sąd I instancji miał świadomość istnienia tego konfliktu, czemu dał wyraz w uzasadnieniu wyroku. Jednak sama okoliczność konfliktu między stronami nie pozbawia ich zeznań mocy dowodowej. Sąd Okręgowy również nie z tej przyczyny dał wiarę wymienionym osobom, a odmówił jej skarżącemu. Analizował całość materiału dowodowego, w tym dokumenty i zeznania świadków, wskazując na spójność zeznań powódki i wymienionych pozwanych z innymi dowodami.

Brak jest dowodów – poza twierdzeniem apelującego - że również świadkowie pozostają z nim w konflikcie. Są to niewątpliwie osoby znające powódkę, ale sam ten fakt nie czyni ich niewiarygodnymi. Sąd Okręgowy dostrzegł ich obiektywizm, kiedy wyraźnie wskazywały, że wiedzy na jakiś temat nie mają, bądź czerpią ją wyłącznie od powódki. Ponadto osoby te znały również pozwanego, a przede wszystkim zmarłą. Zauważyć trzeba, że nie deprecjonowały skarżącego, a świadek J. I. zeznała, że wydawało jej się, iż tworzył ze zmarłą dobre małżeństwo.

Rozwinięcie powyższego zarzutu w apelacji sprowadza się do przedstawienia własnej wersji zdarzeń bez wskazania, jakie kryteria oceny dowodów naruszył Sąd I instancji, a przede wszystkim bez odwołania się do jakichkolwiek dowodów, które tę wersję by potwierdzały.

Wnioski z opinii biegłego co do podpisu H. P. (1) pod testamentem ustnym, sporządzonej na potrzeby postępowania spadkowego, pozostają bez znaczenia dla rozstrzygnięcia, bowiem źródłem legitymacji czynnej powódki nie jest ów testament, lecz stosunek bliskości ze zmarłą, wynikający z więzów krwi i więzi uczuciowej. Ubocznie zauważyć trzeba, że również w przypadku nieważności testamentu powódka nie traci statusu spadkobiercy siostry – z ustawy zgodnie z art. 932 § 4 k.c.

Wyniki pojedynczego dowodu z innej sprawy nie rzutują też na wiarygodność dowodów w sprawie niniejszej, w szczególności w zakresie dowodów z dokumentów, zdjęć i zeznań świadków.

Wobec powyższego brak jest podstaw do skutecznego podważenia opartych na tych dowodach ustaleń Sądu I instancji co do oczekiwań H. P. (1) odnoszących się do wspólnego grobu z siostrą, relacji między nimi, zwrotu pozwanemu przez powódkę ceny wymurowania grobu oraz jego stanu. Dokumentacja zdjęciowa i oględziny nie są jedynymi środkami dowodowymi, za pomocą których można go ocenić.

Nadto – jak słusznie zauważył Sąd Okręgowy – rozliczenia co do kosztu pochówku nie mają wpływu na zakres praw powódki, których ochrony domaga się w niniejszej sprawie.

Nie ma też uzasadnienia dla zakwestionowania postawy pozwanego wobec choroby żony ustalonej przez Sąd I instancji, aczkolwiek ma ona dla rozstrzygnięcia znaczenie drugorzędne.

Niezrozumiałe jest wymienienie art. 316 k.p.c. w kontekście zarzutu błędnej oceny materiału dowodowego. W sprawie niniejszej nie ujawniła się w toku procesu żadna nowa okoliczność, której strony nie podniosły w swoich stanowiskach.

Zarzut naruszenia art. 316 k.p.c. w związku z art. 86 k.c. i art. 88 k.c. nie jest trafny przede wszystkim z tego względu, że źródłem prawa podmiotowego powódki, której ochrony dochodzi w sprawie niniejszej, tj. prawa do kultu osoby zmarłej, nie jest ani sama umowa z zarządem cmentarza, ani zgoda pozwanego na jej pochówek w grobie H. P. (1). Po drugie twierdzenie skarżącego o wadzie oświadczenia woli polegającej na podstępny wprowadzeniu go w błąd przez powódkę pozostało nieudowodnione, a po myśli art. 6 k.c. to na pozwanym jako wywodzącym skutki prawne z owego błędu spoczywał ciężar dowodu. Pozwany nie tylko nie zaoferował żadnego dowodu na tę okoliczność, ale przede wszystkim nie wskazał, na czym miał polegać jego błąd, w który wprowadziła do powódka. Skoncentrował się bowiem na twierdzeniu, że powódka wykorzystała jego zły stan psychiczny wywołany śmiercią żony, jednak jest to jedynie element intencjonalny podstępu, a jego element materialny to informacja, że oświadczenie o zgodzie na pochówek powódki będzie można cofnąć. Jednak tej informacji nie udzielała mu powódka, a co najwyżej uzyskała ją od pracownika zarządu cmentarza, co zresztą także nie zostało wykazane. Zgodnie zaś z art. 86 k.c. jeżeli błąd wywołała druga strona podstępnie, uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu może nastąpić także wtedy, gdy błąd nie był istotny, jak również wtedy, gdy nie dotyczył treści czynności prawnej. Podstęp osoby trzeciej jest jednoznaczny z podstępem strony, jeżeli ta o podstępie wiedziała i nie zawiadomiła o nim drugiej strony albo jeżeli czynność prawna była nieodpłatna. Tymczasem w niniejszej sprawie pozwany nawet nie twierdził, że pracownik zarządu cmentarza działał podstępnie.

Po trzecie zaś przyznana przez Sąd Okręgowy ochrona dóbr osobistych powódki nie miała swojego źródła w cofniętej następnie zgodzie pozwanego na jej pochówek w grobie, w którym spoczęła jego żona, a siostra powódki.

Nie zasługuje na uwzględnienie zarzut naruszenia art. 10 ustawy o cmentarzach grzebaniu zmarłych oraz art. 227 k.p.c., art. 316 k.p.c. w związku z art. 24 k.c. i art. 26 k.c., a także powołany wyłącznie w uzasadnieniu tego zarzutu art. 328 § 2 k.p.c., jakkolwiek rację ma skarżący, że pierwszy z wymienionych przepisów nie stanowi podstawy żądania powódki.

Art. 10 ust. 1 ustawy z 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych nie jest źródłem powstania na rzecz kogokolwiek prawa do grobu, określając jedynie osoby, którym przysługuje prawo do pochowania w nim (wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 12 maja 2015 r., I ACa 276/15, LEX nr 1740671).

Art. 10 tej ustawy ma to znaczenie, że określa osoby, którym przysługuje prawo do pochowania w grobie; nie stanowi jednak materialnoprawnego źródła powstania prawa do grobu. Prawo do grobu przysługuje osobom najbliższym zmarłego; krąg tych osób nie ogranicza się do wskazanych w art. 10 wymienionej ustawy, która - regulując chowanie i ekshumację zwłok - normuje je pod kątem porządku publicznego, nie zaś pod kątem ochrony dóbr osobistych osób dla zmarłego bliskich (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 1980 r., II CR 88/80, LEX nr 8222 i z dnia 23 maja 1975 r., II CR 193/75, OSPiKA 1977, nr 1, poz. 5 i z dnia 9 grudnia 2011 r., III CSK 106/11, OSNC 2012/6/76, M.Prawn. 2012/17/926-928). Jednak wbrew pogładowi skarżącego Sąd Okręgowy nie uczynił powyższej normy prawnej podstawą rozstrzygnięcia.

Prawo do grobu jest emanacją dóbr osobistych bliskich zmarłych pochowanych w konkretnym grobie (wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 26 sierpnia 2015 r., VI ACa 1283/14, LEX nr 1814834).

Zatem przepis art. 10 ust. 1 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych został przytoczony jedynie dla wskazania, że jest ona osobą wymienioną przez ten przepis jako uprawniona do pochowania osoby zmarłej, a więc w świetle powyższej normy prawnej osobą bliską zmarłej.

Podstawą prawną roszczeń powódki były przepisy o dobrach osobistych. Dobrem tym jest prawo do grobu i prawo do kultu osoby zmarłej.

Prawo do pochowania zwłok osoby zmarłej (art. 10 ust. 1 ustawy z 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych) wraz z prawem do ekshumacji (art. 15 ust. 1 pkt 1 ustawy z 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych) oraz prawo do kultywowania pamięci o niej stanowi dobro osobiste, zwane prawem do grobu, chronione przepisami art. 23 i 24 k.c. Podstawę prawa do grobu stanowi umowa o pochowanie zwłok zawarta z zarządem cmentarza i z niej wynika szereg uprawnień przysługujących osobom, dla których kult pamięci osoby zmarłej, pochowanej w grobie, jest ich własnym dobrem osobistym (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 2015 r., V CSK 201/15, LEX nr 2004215).

Umowa z dnia 4 lipca 2013 r. z jednej strony wymieniła *expressis verbis* powódkę jako osobę, która ma być pochowana w grobie siostry, z drugiej wskazała, że pozostałe kondygnacje grobu przeznaczone są dla spadkobierców H. P. (1), do których powódka się zalicza. Pozwany złożył oświadczenie odnoszące się do pierwszego z wymienionych postanowień umowy, ale nie wykazał, by dokonał tego pod wpływem podstępnego wprowadzenia go w błąd przez powódkę. Nie sposób zatem przyjąć, że cofnięcie zgody na pochówek powódki było skuteczne, a tym samym oświadczenie z dnia 4 lipca 2013 r. – nieważne. Pozwany nie jest zatem jedynym uprawnionym do decydowania o grobie żony. W również w świetle treści umowy niewadliwa jest konstatacja, że po stronie powódki dobro osobiste w postaci prawa do grobu, które chronione jest przepisami art. 23 i 24 k.c.

Prawo do grobu ma dwojaki charakter - osobisty i majątkowy. Elementom osobistym przypada rola wiodąca, bez względu na to, jaka jest wartość elementów majątkowych tego prawa i na czym one polegają. Jeżeli w grobie spoczywają już zwłoki określonej osoby uprawnionej do pochowania, to na skutek pochówku następuje zdominowanie uprawnień niemajątkowych (wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 27 marca 2015 r., I ACa 77/15, LEX nr 1682881).

Powódka ma zatem legitymację czynną w niniejszej sprawie, w następstwie czego może skutecznie domagać się ustalenia prawa do pochówku obok siostry i prawa do utrzymywania tego grobu w należytym stanie, w tym poprzez wybudowanie nagrobka. Niewątpliwie pozwany usiłuje jej to uniemożliwić, czym narusza wspomniane dobro osobiste powódki. To zaś uzasadnia interwencję Sądu poprzez uwzględnienie powództwa o ustalenie.

Nie doszło do naruszenia art. 5 k.c. Sam konflikt między stronami nie dowodzi, że powódka, domagając się umożliwienia jej pielęgnowania pamięci zmarłej siostry oraz w przyszłości pochówku obok niej, narusza jakkolwiek

zasadę współżycia społecznego. Pozwany, twierdząc, że konflikt ten uniemożliwia swobodne i bezkolizyjne wspólne sprawowanie kultu zmarłej, przyznaje tym samym, że powódka ma interes prawny w wytoczeniu niniejszego powództwa.

Niezrozumiałe jest też, dlaczego konflikt między stronami na tle majątkowym ma nie pozwalać powódce na kultywowanie pamięci zmarłej – wszak strony nie muszą spotykać się na cmentarzu, wystarczy, że nie będą sobie przeszkadzać, np. poprzez usuwanie kwiatów i zniczy. Brak jest też uzasadnienia dla konstatacji, że wybudowanie przez powódkę nagrobka utrudni, czy uniemożliwi pozwanemu pielęgnowanie pamięci żony. W polskiej tradycji mieści się taka inwestycja, dlatego za naruszające zasady współżycia społecznego może być raczej uznane zachowanie polegające na braku dbałości o grób osoby najbliższej przy jednoczesnym uniemożliwianiu innej osobie z kręgu osób bliskich zmarłemu postawienia nagrobka i uporządkowania grobu. Wbrew zaś gołosłownym zaprzeczeniom apelującego materiał dowodowy pozwolił Sądowi I instancji na poczynienie takich ustaleń co do jego postawy.

Odnosząc się ponownie do opinii biegłego ds. badania pisma w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku po H. P. (1), zauważyć trzeba, że wbrew sugestiom pozwanego nie stanowi ona dowodu, iż powódka podrobiła ten podpis względnie świadomie posłużyła się nim.

Zarzut naruszenia art. 2 Konstytucji RP, art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, art. 45 ust. 1 Konstytucji RP w związku z art. 107 §1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych w zw. z art. 5 k.p.c., art. 210 § 2 k.p.c., art. 224 k.p.c., art. 227 k.p.c. i art. 233 k.p.c. jest chybiony. Z jego uzasadnienia zdaje się wynikać wniosek, że skarżący zarzuca sędziemu brak bezstronności. Jednocześnie jednak, będąc zastępowany przez zawodowego pełnomocnika procesowego, nie skorzystał z możliwości przewidzianej w art. 49 k.p.c. i nie złożył wniosku o wyłączenie biegłego. Już sama ta okoliczność podważa wiarygodność twierdzeń pozwanego. Nadto analiza nagrań rozpraw przed Sądem Okręgowym nie potwierdza tezy, jakoby sędzia orzekający w sprawie wykroczył poza swoje kompetencje bądź okazywał przychyłność jednej ze stron procesu. Nie polega na prawdzie zarzut, iżby uniemożliwił pozwanemu wygłoszenie mowy końcowej, bowiem taka wypowiedź miała miejsce na rozprawie w dniu 12 września 2014 r.

Natomiast posiedzenie w dniu 26 września 2014 r. przeznaczone było na publikację orzeczenia i miało miejsce po zamknięciu rozprawy, co czyniło niedopuszczalnym udzielanie głosu stronom na mowy końcowe. Posiedzenie to nie było rejestrowane elektronicznie, stąd nie jest możliwe odtworzenie nagrania tego posiedzenia - takie nagranie nie powstało. Tym samym zarzut, jakoby ustne uzasadnienie wyroku odbiegało od pisemnego, uznać trzeba za gołosłowny.

Nadto protokół rozprawy bądź posiedzenia stanowi czynność sądu, a zatem staje się elementem akt sprawy, nie jest natomiast dowodem w sprawie, dlatego również z tego względu wniosek dowodowy zawarty w apelacji nie zasługiwał na oddalenie.

Jakkolwiek długotrwały czas sporządzenia uzasadnienia wyroku stanowi uchybienie Sądu I instancji, to jednak z oczywistych względów powyższe naruszenie przepisów postępowania nie miało wpływu na rozstrzygnięcie, bowiem doszło do niego już po wydaniu wyroku.

Zgodnie z art. 325 k.p.c. sentencja wyroku powinna zawierać wymienienie sądu, sędziów, protokolanta oraz prokuratora, jeżeli brał udział w sprawie, datę i miejsce rozpoznania sprawy i wydania wyroku, wymienienie stron i oznaczenie przedmiotu sprawy oraz rozstrzygnięcie sądu o żądaniach stron. Jak więc wynika z powyższego, wskazanie podstawy prawnej rozstrzygnięcia nie jest elementem sentencji wyroku, stąd jej brak nie jest uchybieniem. Takowa winna znaleźć się w uzasadnieniu orzeczenia, co niewątpliwie miało miejsce w niniejszej sprawie.

Z tych względów Sąd Apelacyjny orzekł jak w sentencji wyroku na mocy art. 385 k.p.c. i art. 98 § 1 i 3 k.p.c. w związku z art. 108 § 1 k.p.c. Do kosztów postępowania apelacyjnego należnych powódce zalicza się wynagrodzenie jej pełnomocnika procesowego obliczone zgodnie z § 10 ust. 1 pkt 2 w związku z § 12 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia

przez Skarb Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu, obliczone od dwóch roszczeń (2 x 270 zł).

Barbara Trębska Dorota Markiewicz Agnieszka Wachowicz-Mazur